

III. ENFLASYON

Ekonomik hayatta gözlenebilecek en önemli istikrarsızlıklardan biri, enflasyon, diğeri işsizliktir. Enflasyon, mal ve hizmet fiyatları genel düzeyinin sürekli olarak artmasıdır. Bir ekonomide, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artması, aynı para ile daha az mal ve hizmet satın alınmasına yol açar. Bu durum ulusal paranın değerinin azalması anlamına gelir. Ulusal paranın değerinin azalması özellikle dar gelirliiler açısından olumsuz bir gelişmedir. Gelir düzeyleri sabit ya da çok az artan kesimlerin, sürekli fiyat artışları karşısında alım güçlerinde ortaya çıkacak erime nedeniyle, hayat standartları kötüleşecektir. Öte yandan fiyatların sürekli artması, uzun vadeli planların yapılmasını da güçleştirecektir. Çünkü, fiyatların sürekli artması, uzun dönemde fiyat artışlarına ilişkin kestirim yapma şansını azaltır. Bu durum, fiyatların kılavuz olma özelliğini olumsuz yönde etkiler.

Bu kısımda, enflasyonun tanımı ölçümü, türleri ve maliyetleri üzerinde durulduktan sonra enflasyon ile mücadele politikaları açıklanacaktır. Burada temel amaç, enflasyonun neden ortaya çıktığını ve neden önemli bir sorun olduğunu açıklamaktır.

1. Enflasyonun Tanımı ve Ölçülmesi

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlara enflasyon denir. Enflasyon sorununun ortaya çıkması için bütün mal ve hizmet fiyatlarının artması şart değildir. Nitekim, yüksek enflasyon dönemlerinde, bazı fiyatların sabit kalması hatta bazılarının da düşmesi söz konusu olabilir.

Enflasyonun tanımını yaparken şu noktalara dikkat edilmelidir.

-Fiyatlar genel düzeyindeki bir defalık artış enflasyon değildir. Neden? Çünkü enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki artış *sürecini* ifade eder.

-Enflasyon sorununun ortaya çıkması için bütün mal ve hizmet fiyatlarının artması şart değildir.

-Spesifik bazı mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki sıçramalar, enflasyon değildir. Örneğin, belirli bir dönemde çay ve şeker fiyatlarında ortaya çıkan ciddi bir artış, enflasyon şeklinde nitelendirilemez. Enflasyondan söz etmek için, mal ve hizmet fiyatları genel düzeyinde bir artış olmalıdır. Bazı malların fiyatı artarken, bazılarının fiyatında düşme eğilimi gözlenebilir. Bütün mal ve hizmet fiyatlarındaki değişiklikleri göz önüne aldığımızda, ortalama bir artış eğiliminin varlığı, enflasyonun ortaya çıktığını gösterir.

Mal ve hizmet fiyatlarının sürekli artması halinde, iktisadi birimlerin son alışverişlerinde harcadıkları para miktarı, bir önceki alışverişlerinde harcadıkları miktardan daha fazla olur. Alışveriş sepetindeki mal miktarı artmadığı halde harcanana

para miktarının artması, gayet açıktır ki, paranın değer yitirmesi anlamına gelir. Buradan hareketle enflasyon kavramı, “fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak artması, buna karşın paranın değerinin sürekli olarak düşmesi”, şeklinde de tanımlanabilir.

Enflasyonun tersi deflasyondur. Deflasyon, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan düşüşü ifade eder. Tıpkı enflasyon gibi deflasyon da önemli bir makro ekonomik sorundur. Deflasyon dönemlerinde mal ve hizmetlerin fiyatlarında ortaya çıkan düşüş, girişimcilerin üretim şevkini kırarak üretim miktarının azalmasına, dolayısıyla üretimin daralmasına ve işsizliğin artmasına neden olur.

Bir ekonomide fiyatlar genel seviyesindeki ve dolayısıyla enflasyon oranlarındaki değişiklikler, fiyat endeksleri yardımı ile izlenir. Bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişiklikleri izlemek çok güç olduğundan dolayı, farklı sayılarda mal ve hizmet fiyatlarından oluşturulan fiyat endekslerinden yararlanılır.

Fiyat endekslerinin oluşturulmasında en önemli konu, endeks başlangıç yılının seçimidir. Enflasyonist ya da deflasyonist (durgunluk) eğilimlerde ciddi bir sıçramanın olmadığı yılın başlangıç yılı olarak kabul edilmesi, endeksin ciddi bir gösterge olarak değerlendirilmesi açısından gerek koşuldur.

Fiyat endeksleri paranın değerinde gözlenen değişiklikleri tam olarak yansıtmaz. Endekslerin temel eksikliklerini aşağıdaki noktalarda toplamak mümkündür:

- Her ülkede tüketici tercihlerini belirleyen çeşitli yapısal ve kurumsal etkenler vardır. Endeks kapsamına alınacak mal ve hizmetlerin seçiminde çoğu kez bu gerçek göz ardı edilir.

- Üretim yapısı ve yeni ekonomi kapsamında değerlendirilen yüksek teknoloji ürünleri göz ardı edilir.

- Endeksler mal ve hizmetlerin kalite düzeyindeki değişiklikleri göstermez.

- Endeks kapsamına alınan malların belirlenmesi güçtür.

- Endeksler, uluslararası refah karşılaştırmalarında yanıltıcı sonuçlara yol açabilir.

Fiyat endeksleri kapsamında Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE), Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE), GSMH Zımni Deflatörü ve Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) yer almaktadır.

Şimdi her bir endeksi ayrı ayrı ele alalım:

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)

Tüketim malları fiyatları temel alınmak suretiyle elde edilen endeks, Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)’dir. TÜFE ile, mevcut ve temel yıl olarak kabul edilen iki yıla ait sabit bileşimdeki belirli bir mal sepetinin maliyeti karşılaştırılır.

TÜFE aşağıdaki şekilde gösterilebilir:

$$TÜFE = \frac{\text{Sabit Mal Sepetinin Cari Yıldaki Fiyatı}}{\text{Sabit Mal Sepetinin Temel Yıldaki Fiyatı}} \times 100$$

Ya da,

$$TÜFE = \frac{P_1 \times Q_0}{P_0 \times Q_0} \times 100$$

Bu formülde,

P_0 = Mal sepetinin temel yıldaki fiyatını,

P_1 = Mal sepetinin cari yıldaki fiyatını,

Q_0 = Mal sepetinin sabit miktarını, göstermektedir.

Örnek: Bir ekonomide yalnızca, ekmek ve zeytin üretildiği ve söz konusu malların temel yıl olarak kabul edilen 1994'deki birim fiyatının, sırasıyla, 4 YTL ve 6 YTL olarak varsayılmıştır. 2005 yılında ekmeğin fiyatı 7 YTL'ye, zeytinin fiyatı ise, 9 YTL'ye yükseldiğinde, bu yıl için fiyat endeksini hesaplayınız.

Not: Sabit mal sepeti, 15 adet ekmek ve 9 kg zeytinden oluşmuştur.

$$TÜFE_{2005} = \frac{\left[P_{(\text{ekmek}, 2005)} \times Q_{(\text{ekmek})} \right] + \left[P_{(\text{zeytin}, 2005)} \times Q_{(\text{zeytin})} \right]}{\left[P_{(\text{ekmek}, 1994)} \times Q_{(\text{ekmek})} \right] + \left[P_{(\text{zeytin}, 1994)} \times Q_{(\text{zeytin})} \right]} \times 100$$

Örnekte verilenler şunlardır:

$$P_{(\text{ekmek}, 2005)} = 7 \text{ YTL}$$

$$P_{(\text{ekmek}, 1994)} = 4 \text{ YTL}$$

$$Q_{(\text{ekmek})} = 15 \text{ Adet}$$

$$P_{(\text{zeytin}, 2005)} = 9 \text{ YTL}$$

$$P_{(\text{zeytin}, 1994)} = 6 \text{ YTL}$$

$$Q_{(\text{zeytin})} = 9 \text{ kg}$$

Şimdi yukarıdaki formülü kullanarak 2005 yılı için fiyat endeksini hesaplayabiliriz:

$$TÜFE_{2005} = \frac{(7 \text{ YTL} \times 15) + (9 \text{ YTL} \times 9)}{(4 \text{ YTL} \times 15) + (6 \text{ YTL} \times 9)} \times 100 = 163,1$$

Bu sonuca göre, 2005 yılında TÜFE 163,1'dir. Diğer bir ifade ile, temel yıl olan 1994 yılını 100 olarak kabul ettiğimizde, 2005 yılında **fiyat düzeyi** 163,1'dir.

TÜFE yardımı ile enflasyon oranını hesaplamak mümkündür. Enflasyon oranı, cari fiyat düzeyi ile bir önceki yıl fiyat düzeyi esas alınarak belirlenir. TÜFE yardımı ile enflasyon oranının hesaplanmasında aşağıdaki formülden yararlanılır:

$$\text{TÜFE} = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \times 100$$

Bu formülde,

P_t = Cari dönemdeki fiyat düzeyini,

P_{t-1} = Bir önceki dönemdeki (yıldaki) fiyat düzeyini göstermektedir.

Örnek: Fiyat düzeyi (TÜFE), 2004 yılında, 160 iken 2005 yılında 180'dir. Bu durumda enflasyon oranını hesaplayınız.

$$\text{Enflasyon Oranı} = \frac{P_t - P_{t-1}}{P_{t-1}} \times 100 = \frac{180 - 160}{160} \times 100 = 12,5$$

Bu sonuca göre, TÜFE cinsinden, ya da tüketici fiyatları ile enflasyon oranı, %12,5'tir.

TÜFE, enflasyonun hane halkı üzerindeki etkilerini açıklama özelliğine sahiptir. Dolayısıyla endeksin kapsamı, geniş bir tüketici yelpazesini kapsar.

Ekonomide mal ve hizmetlerin fiyatları farklı oranlarda arttığından, genellikle ortalama artış oranı baz alınır. Uygulamada, mal ve hizmetlerin fiyatları aynı ya da yakın oranlarda da artabilir. Bir yıllık bir zaman periyodunda mal ve hizmet fiyatlarının aynı oranda artması, literatürde **pür enflasyon (pure inflation)** terimi ile ifade edilir.

Türkiye'de hangi malların endeks kapsamına alınacağı hususunda 1994 yılında yapılan "Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi" esas alınmıştır. 1994 yılı endeks için baz yılı olarak da seçilmiştir. TÜFE kapsamında yer alan mal ve hizmet ana gurupları Tablo 2.9'da gösterilmiştir.

Tablo 2.9: 1994=100 Temel Yıllı TÜFE Kapsamında Yer Alan Mal Hizmet Ana Grupları ve Ağırlıkları

ANA GRUPLAR	AĞIRLIKLAR
Gıda, İçki, Tütün	31,09
Giyim ve Ayakkabı	9,71
Konut ve Kira	25,80
Ev Eşyası	9,35
Sağlık	2,76
Ulaştırma	9,30
Eğlence ve Kültür	2,95
Eğitim	1,59
Otel Pastane, Lokanta	3,07
Çeşitli Mal ve Hizmetler	4,38
TOPLAM	100

Kaynak: TCMB, **Çekirdek Enflasyon Teknik Komite Çalışma Raporu**, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Yay. No:2001/1, 2001, s.37.

Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE)

Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE), toptan eşya fiyatları temel alınmak suretiyle elde edilir. TEFE kapsamında yer alan mallar, Tablo 2.10'da görüldüğü gibi, hammadde ya da yarı mamul mallardır. Dolayısıyla, tabloda yer alan mallar, ara malı ve yatırım malları şeklinde de nitelendirilebilir.

TEFE'nin hesaplaması, TÜFE ile aynıdır. Dolayısıyla, tekrardan kaçınmak amacıyla TEFE'nin nasıl hesaplandığı konusu üzerinde durulmayacaktır. TEFE yardımı ile de, enflasyon oranı hesaplanabilir: TEFE yardımı ile hesaplanan enflasyon oranı, üretici fiyatları ve enflasyon kavramı ile ifade edilir. TEFE yardımı ile enflasyon oranını hesaplarken kullanılan formül, TÜFE yardımı ile enflasyonu hesaplamak için kullanılan formülün aynısıdır.

TÜFE ve TEFE'de enflasyonist ve deflasyonist eğilimler doğrultusunda değişiklikler gözlemlemek mümkündür. Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli ve kalıcı artışlar enflasyon olarak ifade edilir.

Toptan Eşya Fiyatları Endeksi (TEFE), toptan satış konusu olan malların toptan fiyatlarında gözlenen değişimin göstergesidir. Endeks aynı miktar ve kalitedeki malları kapsama aldığından, doğal olarak sadece fiyat değişimlerini gösterir. TEFE, ekonomide toptan alım ve satım işlemlerine konu olan malların fiyatlarındaki değişikliklerin izlenmesinde, sektörel ve mevsimsel fiyat hareketliliklerinin ve farklılıklarının saptanmasında kullanıldığı gibi, reel sektör tarafından üretim, karlılık, verimlilik ve muhasebe hesaplarının yanı sıra yatırım kararlarının realize edilmesinde de temel bir gösterge olarak kullanılabilir.

Türkiye’de TEFE için de baz (temel) yılı olarak 1994 yılı seçilmiştir. TEFE kapsamında yer alan ana sektörler Tablo 2.10’da gösterilmiştir.

Tablo 2.10: TEFE Kapsamında Yer Alan Maddeler (Ana Sektörler) ve Ağırlıkları

ANA SEKTÖRLER	AĞIRLIKLAR
Tarım, Avcılık, Orman ve Balıkçılık	22,22
Madencilik ve Taşocakçılığı	2,47
İmalat Sanayi	71,12
Enerji (Elektrik Doğal Gaz, Su)	4,19
TOPLAM	100

Kaynak: DİE.

GSYİH Zımni Deflatörü

GSYİH zımni deflatörü, fiyat endeksleri içerisinde en kapsamlı olanıdır. GSYİH zımni deflatörü aşağıdaki basit işlem ile ortaya çıkar:

$$\text{GSYİH Deflatörü} = \frac{\text{Cari Yıl Fiyatları ile (Nominal) GSYİH}}{\text{Sabit Fiyatlar ile (reel) GSYİH}} \times 100$$

Reel ve nominal GSYİH’nın nasıl hesaplandığı konusu üzerinde daha önce durulmuştu. Gerekli açıklamalar için ilgili başlığa yeniden bakılabilir.

GSYİH Deflatörü, fiyatlardaki değişiklik yüzdesini açıklar. Fiyat endeksleri belirli bir mal sepeti temel alınmak suretiyle hesaplanır. Bilindiği gibi GSYİH, bir ekonomide belirli bir zaman içerisinde üretilen bütün mal ve hizmetlerin değerini içerir. Dolayısıyla, GSYİH deflatörü, GSYİH kapsamında yer alan bütün mal ve

hizmetlerin ortalama fiyat seviyesini ölçer. Bu anlamda, GSYİH fiyatlar düzeyindeki değişikliği daha iyi açıklar. Dolayısıyla GSYİH Zımnı Deflatörü kullanılarak elde edilen enflasyon oranı daha güvenilirlerdir.

Üretici Fiyatları Endeksi

Devlet İstatistik Enstitüsü 1994 yılındaki sektörel fiyat hareketlerinin ve sektörel üretim bileşimlerinin değişiminden dolayı TEFE endeksini Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE) şeklinde yeniden ifade etmiştir. Bu uygulamanın nedenleri aşağıdaki noktalarda toplanabilir.

-1994 yılından günümüze, üretilen mal ve hizmetler çeşitlenmiş ve farklılaşmıştır. Ayrıca çok sayıda yeni mal ve hizmet üretilmeye başlanmıştır.

-Yeni üretim birimlerinin sahneye çıkması bazı kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi

-Endeksin ağırlık yapısının eskimesi

ÜFE sepetinde GSMH içinde yer alan ve ülke içinde faaliyet gösteren bütün sektörler il ve bölge ayrımı olmaksızın göz önüne alınmıştır. 1994 baz yılı TEFE'den farklı olarak 2003 baz yılı ÜFE'de devlet ve özel sektör şeklinde bir ayrıma gitmeden genel bir endeks hesaplaması yapılmıştır.

ÜFE kapsamında yer alan sektörler şunlardır;

A-Tarım, Avcılık ve Ormancılık,

B-Balıkçılık,

C-Madencilik ve Taş ocakçılığı,

D-İmalat Sanayi

E-Elektrik, Gaz ve Su sektörleridir.

Endekste göz önüne alınan fiyatlar fabrika çıkış fiyatlarıdır. Öte yandan endeks kapsamında bulunacak maddelerin seçiminde aşağıdaki kriterler esas alınmıştır;

-Yurtiçinde üretilen maddenin yurtiçi satışı itibarıyla sektör içinde önemli derecede ağırlık almış olması

-Maddenin tanımlanabilir ve birim fiyatına ulaşılabilir olması

-Fiyatının izlenebilir nitelikte olması

-Yurtiçi satışının sürekli olması

2003 temel yılı ÜFE'deki sektör ağırlıkları Tablo 2.11'de gösterildiği gibidir.

Tablo 2.11: 2003 Temel Yıllı Üretici Fiyatları Endeksi Sektör Ağırlıkları

	Sektörler	Ağırlıklar (%)
	Tarım Genel	20,65
A	Tarım, Avcılık Ve Ormancılık	20,23
B	Balıkçılık	0,42
	Sanayi Genel	79,35
C	Madencilik ve Taş ocacılığı	1,51
D	İmalat Sanayi	72,07
E	Elektrik , Gaz ve Su	5,77
	TOPLAM	100,00

EK: Türkiye’de Fiyat Endekslerinin Hesaplanmasında Tercih Edilen Yöntem

Enflasyonun hesaplanması açısından önem arz eden fiyat endekslerinin hesaplanması için bilinmesi gereken dört değişken vardır:

Mal ve Hizmet Sepeti: Endekslerin hesaplanmasında kullanılmak üzere esas alınan ve fiyatları sürekli takip edilen mal ve hizmetlerin meydana getirdiği bileşimdir.

Ağırlık: Endeks için esas alınan mal ve hizmetlerin sepet içerisindeki değerlerine göre aldıkları paydır.

Temel Yıl Fiyatı: Sepetteki mal ve hizmetlerin endeks için başlangıç olarak kabul edilen yıl içerisindeki fiyatlarının 12 aylık ortalamasıdır.

Cari Fiyat: Sepetteki malların cari aya ait derlenen fiyatlarıdır.

Fiyat endekslerinin hesaplanmasında esas olarak iki yöntem kullanılmaktadır: Laspeyres Endeksi, Paasche Endeksi.

Türkiye’de fiyat endekslerinin hesaplanmasında, Laspeyres Endeksi tercih edilmekte ve bu amaçla da, $\dot{I} = \frac{\sum w \cdot P^n}{P^0}$ formülü kullanılmaktadır:

Formülde yer alan değişkenlerden;

$\dot{I}$:Endeksi,

P^n : Mal veya hizmetin cari ay fiyatını,

P^0 : Mal veya hizmetin temel yıldaki fiyatını,

w : Mal veya hizmetin endeksteği ağırlığını, ifade etmektedir.

Fiyat endeksinin oluşumu, basit bir örnek yardımı ile açıklanabilir. Sadece iki mal (x ve y) üretildiğini ve söz konusu malların tamamen tüketildiğini varsayalım. Belirli bir t yılında x malının fiyatı 10 YTL/adet, üretim miktarı 30 adet/yıl; y malının fiyatı, 5 YTL/kg, üretim miktarı 20 kilo/yıl olduğunda aşağıdaki tablo ortaya çıkacaktır.

t Yılı Fiyat Endeksi

Üretilen Mal-lar	Fiyat (YTL)	Miktar (Adet/Kilo)	Değer (FiyatxMiktar)	Ağırlık (Değer/Toplam)
x	10	30	300	75
y	5	20	100	25
Toplam	15		400	100

Yukarıdaki Tablo'da gösterilen işlemlerden sonra t yılı baz alınarak bir fiyat endeksi oluşturulabilir. Bu işlem, her bir malın fiyatı ile sepetteki ağırlığı çarpılarak gerçekleştirilir.

$$x \text{ malı için } 10 \times 0.75 = 7,5$$

$$y \text{ malı için } 5 \times 0.25 = 1,25$$

$$\text{Toplam} = 8,75$$

x ve y malının fiyatı ile sepetteki ağırlıklarının çarpımı ile elde edilen toplam, t yılında örneğimizdeki ülkede *ağırlıklandırılmış fiyatlar düzeyinin* 8.75 olduğunu ifade etmektedir.

Üretilen mal ve hizmetlerin hem miktarı hem de fiyatında artış olduğunu varsayarak t+1 yılı fiyat endeksi oluşturulabilir. Şöyle ki, x malının fiyatı 12 YTL/adete, üretim ve satış miktarının 35 adet/yıla; y malının fiyatı 6 YTL/kg'ye, üretim ve satış miktarının 23 kg/yıla yükselmesi söz konusu olduğunda t+1 yılındaki durum aşağıdaki tablo yardımı ile izlenebilir.

t+1 Yılı Fiyat Endeksi

Üretilen Mallar	Fiyat (YTL)	Miktar (Adet/Kilo)	Değer (FiyatxMiktar)
x	12	35	420
y	6	23	138
Toplam	18		558

Birinci tablo ile ilgili yapılan hesaplamalar t+1 yılı için de yapılabilir:

$$x \text{ malı için } 12 \times 0,75 = 9$$

$$y \text{ malı için } 6 \times 0,25 = 1,5$$

$$\text{Toplam} = 10,5$$

10,5, t+1 yılı için ağırlıklandırılmış fiyatlar düzeyini ifade etmektedir.

Buraya kadar yapılan bütün işlemlerden sonra, t yılını baz alıp, t+1 yılındaki fiyat değişikliğini elde edebiliriz. Şöyle ki, t yılı ağırlıklandırılmış fiyat düzeyi olan 8,75'i 100 kabul edersek t+1 endeksi aşağıdaki şekilde hesaplanabilir:

$$\frac{8,75}{10,5} \times 100 \text{ kabul edilirse}$$

$$\frac{10,5}{X}$$

$$t+1 \text{ yılı endeksi} = 10,5 \times 100 / 8,75 = 120$$

En son işleme bakıldığında, örnek ülkedeki endeksin yıllara göre seyri aşağıdaki şekildedir:

$$t \text{ yılı endeksi} = 100$$

$$t+1 \text{ yılı endeksi} = 120$$

Bu ekonomide, fiyatlar genel düzeyi t+1 yılında t yılına göre %20 düzeyinde bir yükseliş göstermiştir.

Bu sonucu aşağıdaki şekilde gösterebiliriz:

$$t+1 \text{ yılındaki fiyat artışı (enflasyon oranı)} = \frac{(t+1 \text{ yılı endeksi}) - (t \text{ yılı endeksi})}{t \text{ yılı endeksi}} \times 100$$

2. Enflasyonun Türleri

Enflasyonun türleri, iki başlık altında incelenebilir:

- Hızlarına Göre Enflasyon Türleri
- Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri

Şimdi ayrıntılı açıklamalara geçelim.

A. Hızlarına Göre Enflasyon Türleri

Enflasyon hızı, diğer bir deyişle, enflasyon oranındaki artış esas alındığında, ılımlı enflasyon, yüksek enflasyon ve hiperenflasyon olmak üzere üç tür enflasyondan söz edilir.

İlımlı Enflasyon

İlımlı enflasyon, yıllık fiyat artışlarının gelişmiş ülkelerde, % 1-3, gelişmekte olan ülkelerde ise, % 3-6 aralığını aşmamasıdır. İlımlı fiyat artışları, girişimcilerin üretim sevkini artırır. Fiyatlar ılımlı düzeyde seyrettiğinde, geleceğe ilişkin tahminler daha

net olacaktır. Öte yandan, düşük seviyede de olsa, fiyat artışları üreticilerin karlılık oranlarını artırır. İlimli düzeyde seyreden enflasyon oranları yatırım ve tasarruf kararlarını da olumlu yönde etkiler. Şöyle ki, bankalar faiz oranlarını belirlerken, öncelikle enflasyon oranına bakarlar. Banka faiz oranını belirlerken, enflasyon oranı üzerine birkaç puan ilave ederek tasarrufları kendine çekmeye çalışır. Öte yandan, banka, kendisine yatırılan mevduatları tasarruf sahiplerine önerdiği faiz oranına birkaç puan ilave ederek, yatırımcılara borç para verir. Bir ekonomide, enflasyon ilimli düzeyde seyrettiğinde bankaya para yatıranlar ve bankalardan borç para alanlar, faiz oranının gelecekte ne oranda artabileceğini öngörebilirler. Bu durumda, bankaya para yatıran ne kadar para kazanacağını, borç alan ise, ne kadar faiz maliyetine katlanacağını hesaplayabilir.

Yüksek Enflasyon

Aylık fiyat artışları, % 6'yı aştığında yüksek enflasyondan söz edilse de, yüksek enflasyon için tam bir oran belirlemek mümkün değildir. Yüksek enflasyonun en önemli göstergesi, bütün iktisadi birimlerin, üretim, tüketim, tasarruf, yatırım vb. kararlarını belirlerken, fiyat artış oranını en temel değişken olarak hesaba katmaktır. Bir ülkede uzun yıllardan beri (15-20 yıl) süregelen yüksek enflasyon, **kronik enflasyon** kavramı ile ifade edilir. Uzun yıllardan beri süregelen enflasyonun ataletini kırmak oldukça zordur.

Uzun yıllardan beri devam eden enflasyonu önlemek oldukça zordur. Çünkü bu sorunu yaşayan ülkelerde beklentiler fiyat artışlarının sürekliliği esas alınarak şekillenir. **Enflasyon ataleti (inflation inertia)** yaşayan ülkelerde yüksek ücretler karşısında üreticiler fiyat artışına giderler. Fiyat artışları, yeniden ücret artışlarını tetikler. Bu durumun ortaya çıkardığı kısır döngüyü kırmak çok kolay değildir. Enflasyon ataleti, enflasyon bir kez ortaya çıkmasından sonra kendi kendini besleyerek süreklilik arz etmesidir.

Hiperenflasyon

En ekstrem enflasyon türü hiperenflasyondur. Hiperenflasyon, iktisadi ve sosyal yapıyı ciddi şekilde tahrip eder. Hiperenflasyon olgusu çok seyrek gözlenen bir sorundur. Birinci Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın yaşadığı deneyim (aylık fiyat artışları % 300 civarında) ile Macaristan'ın II.Dünya Savaşı'ndan sonra yaşadığı deneyim (aylık fiyat artışları % 2000 civarında) bu konudaki en klasik örneklerdir.

Hiperenflasyon konusunda iktisatçıların üzerinde uzlaştığı bir oran saptamak güç olsa da, aylık fiyat artışlarının %50'yi aşması halinde böyle bir sorunun varlığından söz edilir. Hiperenflasyona yol açan iki temel sebep vardır: i) Para arzını, aşırı kamu-sal harcamaların finansmanını sağlamak amacıyla ekonominin üretken kapasitesinin üzerinde arttırmak. Bu duruma özellikle savaş ve doğal afetler gibi ortamlarda rast-

lamak mümkündür. Ekonominin üretken kapasitesini aşan para arzı artışları, fiyat artışlarını hızlandırır. Başlangıçta, fiyatlardaki kıpırdanmalar önemsiz gibi algılansa da, süreklilik arz eden parasal genişleme, parasal işlemlerin tamamen tahrip olmasına yol açar. ii) Para arzının sürekli artması, fiyat artışlarının sürekli olacağı yönündeki beklentileri kuvvetlendirir. Fiyat artışlarının sürekli olacağı beklentisi, parasal ankeslerin (elde tutulan para) harcama sürecine kanalize olmasına, dolayısıyla paranın dolanım hızının artmasına yol açar. Paranın dolanım hızının artması enflasyonu körükler. Parasal genişleme boyutlarının yüksekliği, hiperenflasyona gidiş sürecini hızlandırır.

Hiperenflasyona yol açan sebepleri aşağıdaki eşitlik ile ifade etmek mümkündür:

$$\% \Delta M + \% \Delta V = \% \Delta Y + \% \Delta P$$

Parasal büyüme oranı ($\% \Delta M$), ekonominin üretken kapasitesindeki büyüme oranını, ($\% \Delta Y$), aştığında, parasal genişlemenin ve fiyat artışlarının sürekli olacağı beklentisi parasal balansların harcama sürecine kanalize olan yüzdesinde, $\% \Delta V$ 'de, ciddi bir artışa yol açar. Sonuç enflasyonist baskıların büyük oranda artmasıdır.

Hiperenflasyon, ekonomideki bütün parasal işlemleri tahrip ederek, hayat standardında çok keskin düşüşlere yol açar. Fiyatların çok hızlı ve yüksek oranlarda artması nedeniyle bireyler ellerindeki bütün fonları kısa sürede harcamaya çalışırlar. Hiperenflasyon koşullarında parasal işlemlerin geniş ölçüde tahrip olması ile birlikte, ekonominin trampa ekonomisi koşullarına geri dönmesi gündeme gelir. Hiperenflasyon sorununa çözüm olarak, parasal genişlemenin durdurulması önerilmektedir.

B. Nedenlerine Göre Enflasyon Türleri

Enflasyon ya toplam talep düzeyindeki artıştan ya da toplam arz düzeyindeki düşüştan kaynaklanır. Bu çerçevede, literatürde nedenlerine göre enflasyon, talep enflasyonu ve maliyet enflasyonu şeklinde iki başlık altında incelenmektedir.

Talep Enflasyonu

Talep enflasyonu (**deman–pull inflation**: Talep çekişli enflasyon), talep fazlalığının neden olduğu enflasyondur. *Talep enflasyonu “toplam talep (toplam harcama) artışının, cari mal ve hizmet arzını aşması durumunda, fiyatlar genel seviyesinde ortaya çıkan artış” ifade eder.*

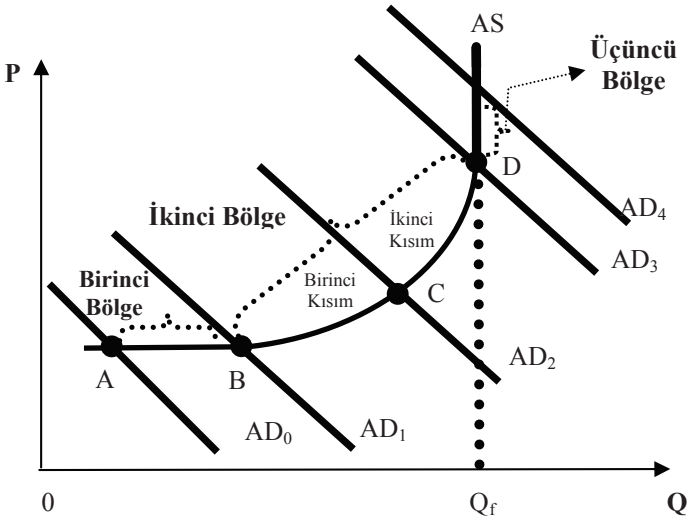
Ekonomide, zaman zaman üretim olanakları sınırını zorlayan toplam harcama (toplam talep) artışları ortaya çıkabilir. Toplam talep artışını tetikleyen gelişmeler şunlardır:

- Kamu harcamalarının (kamu satın alımı) artması
- Para arzının artması (parasal genişleme)

- İhracatın artması

Toplam harcama düzeyinin artması durumunda üretim birimleri, üretim sürecine kanallı edebilecekleri kaynaklardan mahrumlarsa, taleysel genişlemeye reel hasıla artışı ile karşılık veremezler. Böylece ortaya çıkan aşırı talep, fiyatlar üzerinde artış yönünde baskı oluşturarak, talep enflasyonunun doğmasına yol açar. Talep enflasyonunun özü, “çok paranın az mal peşinde koşmasıdır”. Az mal peşinde çok paranın koşması, fiyatlar genel düzeyinin artması, buna karşın paranın değer yitirmesi sonucunu doğurur.

Talep enflasyonunun doğuşunu Şekil 2.28 yardımı ile açıklayabiliriz.

Şekil 2.28: Talep Enflasyonu

Şekil’de dikey eksen fiyatlar genel düzeyini, yatay eksen, reel ulusal hasıla ve istihdam düzeyini göstermektedir. Q_f tam istihdam hasıla düzeyidir. Şekil’de A – B noktaları arasında, yani birinci bölgede, yatırım harcamaları, kamusal harcamalar ve net ihracat toplamından oluşan toplam harcama düzeyi, düşük olduğundan dolayı ulusal hasıla, tam istihdam denge noktasına ulaşmamıştır. Bu durumda, işsizlik oranları yüksek düzeylerde seyretmekte ve üretim birimlerinin elinde, üretim sürecine kanallı edemedikleri atıl kapasite bulunmaktadır. Yani, **ekonomi eksik istihdam koşullarındadır**. Bu koşullarda toplam talepte artış ortaya çıktığında, reel ulusal hasıla artarken işsizlik düzeyi geriler. Ekonomide eksik istihdam koşulları geçerli olduğunda, yani, birinci bölgede, toplam arz eğrisi yatay eksene paraleldir. Toplam arzın yatay eksene paralel olması halinde, toplam talebin artması (AD_0 ’dan AD_1 ’e), Şekil’de açıkça görüldüğü gibi, fiyatları kesinlikle etkilemeyip, sadece, üretimi artırır. Öte yandan unutmamak gerekir ki, işsizliğin yaygın olduğu dönemlerde ücret artış talepleri de ortaya çıkmaz. Toplam talebin artışı devam ettiğinde ikinci bölgeye

geçilir. İkinci bölgede C noktası tam istihdam denge noktasına yaklaşıldığını göstermektedir. C noktasına ulaşmadan önce, yani ikinci bölgenin birinci kısmında, talep artışı karşısında üretim artışı ile birlikte fiyatlar da yavaş yavaş artmaya başlar. B-C aralığında (ikinci bölgenin birinci kısmı) doğal kaynaklar arzı tamamen tükenmediği gibi, ekonominin bir bölümü hala eksik istihdam koşullarındadır. Doğal kaynaklar üretim sürecine aktıkça, ekonominin genelinde aşırı bir üretim kapasitesi olmasına rağmen bazı sektörlerde kıtlık problemi ortaya çıkmaya başlar. Bu sektörlerde artan talebe, yeterli ölçüde karşılık verilemediğinden dolayı yavaş yavaş fiyat artışları gözlenmeye başlar. Bu tür ekonomik koşulların cari olduğu dönemlerde, istihdam edilebilecek işgücü fazlalığı söz konusu olduğunda, üreticiler bu imkanı değerlendirerek daha fazla işgücü kullanma yoluna gidebilirler. Ancak zamanla azalan marjinal verimler yasası işlemeye başlayacağından dolayı ilave işgücünün, hasılaya katkısı azalan bir seyir izlemeye başlar. İşgücü maliyetlerinin artması anlamına gelen bu durum, zaten artmakta olan ürün fiyatları üzerinde artış yönünde baskı oluşturur. Tam istihdam düzeyine yaklaşıldıkça, firmaların daha az verimli kaynakları (düşük verimliliğe sahip doğal kaynaklar) devreye sokmaya başlamaları ve nitelsiz işgücü istihdam etme eğilimleri iyice belirginleşeceğinden, işgücü ve genel maliyet artışı, fiyat artışlarını biraz daha hızlandıracaktır. Literatürde, tam istihdam dengesine ulaşmadan önce C-D aralığında (ikinci bölgenin ikinci kısmında) ortaya çıkan fiyat artışları, **prematüre talep enflasyonu (premature inflation)** kavramı ile ifade edilir.

Tam istihdam dengesine ulaşıldığında (D noktası), ilave harcamalar ve artış eğilimi süren fiyatları göz önüne alan bazı üretim birimlerinin kaynak talebi, tam istihdam hasıla düzeyini aşacak düzeylere çıkabilir. Bu süreçte, üretim birimleri henüz çalışma hayatına hazır olmayan gençleri ve ev hanımlarını istihdam edebilirler. Böylece fiili işsizlik oranı doğal işsizlik oranının altına gerilerken, fiili GSYİH düzeyi, potansiyel GSYİH düzeyinin üzerine çıkar ve dolayısıyla, enflasyon hızında artış gözlenir.

Toplam talep artışı, D noktasından sonra devam ederse (toplam talep eğrisinin AD_3 'ten AD_4 konumuna gelmesi), yani üçüncü bölgede, ekonomide arz edilecek kaynaklar tükeneceğinden, üretim birimleri talep artışına üretim artışı ile karşılık veremezler. Başka bir ifade ile, maksimum reel ulusal hasıla düzeyine ulaşıldıktan sonra, ek talep artışı sadece fiyat artışına yol açar. C-D aralığında ortaya çıkan enflasyonist eğilimler, D noktasından sonra gittikçe ivme kazanır.

Özetle, D noktasından sonra (üçüncü bölgede) talep enflasyonu, belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Çünkü bu noktadan sonra toplam harcamalardaki (toplam talepteki) artışı absorbe ederek reel hasıla artışına yol açacak kullanılmayan kaynak kalmamıştır. Ekonominin tam istihdama geldiği bu noktadan sonra, toplam talebin artmaya devam etmesi, üretimi etkilemeyip sadece fiyat artışına yol açar.

İktisadi analizlerde Şekil 2.28’de gösterilen birinci bölge, **Keynesyen bölge**, ikinci bölge, **ara bölge**, üçüncü bölge ise, **Klasik bölge** şeklinde nitelendirilir. Şekil’de görüldüğü gibi, birinci bölgede toplam arz eğrisi yatay eksene paralel konumdadır. Toplam arz eğrisinin bu durumu, toplam talep artışının fiyatları kesinlikle etkilemeyip, sadece, üretimi arttırmasına yol açar. Keynesyen iktisatçılara göre, ekonomi eksik istihdam koşullarında olduğunda, devletin piyasayı hareketlendirmesi için mutlaka ek harcama gücü pompalaması, yani, toplam talebi arttırması gerekir. Çünkü, eksik istihdam koşullarında toplam talep artışı, fiyatlar yerine, doğrudan üretimi etkiler. Şöyle ki, eksik istihdam koşullarında hem işsiz sayısı fazladır hem de üretim sürecinde olmayan çok miktarda atıl kaynak vardır. Bu durumda, gerek işgücüne gerekse atıl kaynaklara yönelik talebin artması, ücret ve fiyat artışına yol açacaktır. Uzun süre işsiz kalan birinin işe alınırken yüksek ücret talep etmesi ya da uzun süre atıl kalan bir üretim girdisi sahibinin yüksek fiyat istemesi söz konusu değildir. İkinci bölgede, talep artışı hem üretimi hem de fiyatları artırdığı için bu bölge, ara bölge şeklinde nitelendirilir. Üçüncü bölgede, toplam arz eğrisi, dikey eksene paralel bir konuma gelmiş ve ekonomi tam istihdama ulaşmıştır. Bu bölgede toplam talep artışı, üretim üzerinde hiçbir etkiye sahip olmayıp, sadece fiyatları artırır. Klasik iktisatçılara göre, ekonomi genellikle tam istihdam koşullarında bulunur. Tam istihdamda meydana gelen sapmalar, devletin müdahalesine gerek kalmadan piyasa dinamikleri sayesinde kendiliğinden ortadan kalkar. Örneğin ekonomide, resesyon ortaya çıktığında, üretim daralacaktır. Üretim daraldığında istihdam kapasitesinde ortaya çıkan düşüş eğilimi ile birlikte, işsizlik artacaktır. İşsiz sayısının artması, emek arzının artması anlamına gelir. Emeğin fiyatı, ücret olduğu için, emek arzının artması ücretleri düşürür. Ücretlerin düşmesi, firmaların maliyetinin azalmasına ve dolayısıyla üretimin yeniden artmasına, yani ekonominin yeniden tam istihdam düzeyinde dengeye gelmesine yol açar. Bu sonuç, tam istihdamdan sadece geçici sapmaların olabileceğini, yani ekonominin sürekli tam istihdam koşullarında olduğunu ifade etmektedir. Klasik iktisatçılara göre, ekonomide sürekli tam istihdam koşulları geçerli olduğu için, toplam talebin artırılması, doğrudan doğruya fiyatları artırır.

Görüldüğü gibi talep enflasyonu ile ilgili açıklamalarımızı ekonominin tam istihdam düzeyini yakalayabileceği varsayımından yola çıkarak yaptık. Ancak az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin tam istihdama ulaşmaları son derece zordur. Eksik istihdam koşullarında bulunan bu ekonomilerde, tam istihdam düzeyine ulaşmadan önce de talep enflasyonu bariz bir şekilde gözlemlenebilir. Bu ülkelerde ekonomi tam istihdam düzeyine gelmeden önce, toplam talep artışı olmasına karşılık üretim düzeyinin, yani, toplam arzın arttırılması *yapısal nedenlerden* dolayı çok güçtür. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde her şeyden önce sermaye kıtlığı sorunu var-

dır. Toplam talep artışı olmasına karşın eldeki kaynakları bir araya getirerek üretim yapmaya yetecek sermaye yoktur. Bu ülkelerde kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğü tasarruf eğiliminin zayıf olmasına ve dolayısıyla sermaye birikiminin yetersizliğine yol açmaktadır. Öte yandan verimlilik seviyesinin de düşük olduğu bu ülkelerde, beşeri sermaye gücünün, yani, nitelikli iş gücünün yetersizliği, teknolojik geri kalmışlık, doğal kaynakların yeterince değerlendirilememesi üretim yetersizliğinin başlıca nedenleridir. Kısaca, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde toplam talep artışına karşılık, yapısal nedenlerden dolayı üretimin yeterli ölçüde artırılması nedeniyle tam istihdam düzeyine ulaşmadan ortaya çıkan yüksek fiyat artışları, **yapısal enflasyon** kavramıyla ifade edilir.

Maliyet Enflasyonu

Maliyet enflasyonu (cost-push inflation: Maliyet itişli enflasyon), ya da **arz yanlı enflasyon (supply-side inflation)** üretim maliyetlerindeki artıştan kaynaklanan enflasyon türüdür. Maliyet enflasyonu, ücret ve diğer girdi fiyatlarında meydana gelen artışın, toplam arzı daraltmasından kaynaklanan fiyat artışlarıdır. Görüldüğü gibi, maliyet enflasyonunun iki temel nedeni vardır:

- Parasal ücretlerde ortaya çıkan artış,
- Başta hammadde olmak üzere, girdi fiyatlarında ortaya çıkan artış.

Girdi maliyetlerinin artması nedeniyle toplam arzın azalışı, AS eğrisinin sol tarafa doğru kayması anlamına gelir. Maliyet enflasyonunun doğuşunda, ücret artışları, devalüasyon (ulusal paranın değerinin düşürülmesi) ve petrol fiyatlarındaki artışlar en önemli gelişmelerdir. Bu gelişmelerin gözlemlendiği dönemlerde, ekonominin genelinde önemli iktisadi sorunlar baş göstermeye başlar ve özel sektör kuruluşları ile sendikalar, karşılıklı suçlama eğilimlerini sürdürürler.

Enflasyon konusunda yapılan çalışmalara göre maliyet enflasyonu, üretim girdilerinin fiyatında gözlenen artışlar nedeniyle birim başına üretim maliyetlerinde ortaya çıkan yükselmeleri ifade etmektedir. Birim başına üretim maliyetleri aşağıdaki formül aracılığı ile elde edilir:

$$\text{Birim Başına Üretim Maliyetleri} = \text{Toplam Girdi Maliyeti} / \text{Birim Hasıla}$$

Artan birim üretim maliyetleri karşısında üretim birimleri, düşük kar oranları ile karşılaşacaklarından dolayı üretimlerini kısarlar. Dolayısıyla, ekonominin genelinde mal ve hizmet arzında daralma gözlenir. Mal ve hizmet arzındaki daralma ise, fiyatlar üzerinde yükselme yönünde baskı oluşturur.

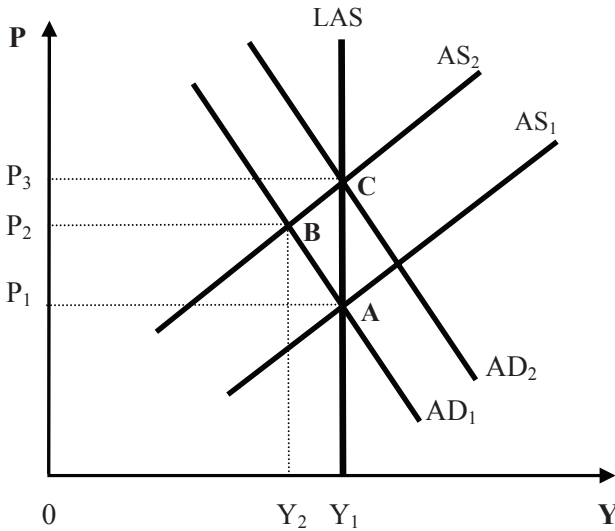
Maliyet enflasyonunun başlıca nedenlerini, aşağıdaki başlıklar altında özetlemek mümkündür:

- **Monopol gücüne sahip sendikaların varlığı:** Günümüz toplumlarında sendikaların enflasyona yol açtığı konusunda yaygın bir kanaat vardır. Bu iddialara göre sendikaların verimlilik artışlarına dayanmayan ücret talepleri, enflasyonu körükler. Çünkü, güçlü sendikaların ücret taleplerine olumlu yanıt veren işverenler, karlarından ödün vermek istemedikleri durumda, ücret artışlarını fiyatlara yansıtırlar. Dolayısıyla, aşırı bir talep baskısının söz konusu olmadığı durumlarda bile, fiyatlar düzeyinde artış eğilimi görmek mümkündür.

- **Monopolistik güce sahip büyük firmaların karlarını arttırma isteği:** Kapitalist ekonomilerde güçlü firmalar, karlarını arttırmak istediklerinde piyasaya sundukları mal ve hizmetlerin fiyatlarını yükseltme gücüne sahiptirler. Ancak, söz konusu firmalar mal ve hizmet fiyatlarını arttırdıklarında çalışanların ücret artış talepleri de gündeme gelecektir. Bu taleplere olumlu yanıt verilmesi, fiyat artışlarına süreklilik kazandırır. Başka bir ifade ile, fiyat-ücret spirali kronik bir hal alır.

- **Hammadde fiyatlarındaki artışlar:** Petrol gibi hammadde fiyatlarında gözlenen artışlar, maliyet enflasyonunun en temel nedenleri arasında yer alır. Dünya ekonomisinde, zaman zaman gözlenen petrol krizleri, üretim maliyetlerini artırarak, fiyatlar üzerinde artış yönünde baskı oluşturmaktadır. Başta petrol olmak üzere, ithal girdi maliyetlerinde ortaya çıkan artıştan kaynaklanan enflasyon, *ithal enflasyon* kavramı ile ifade edilir. Ara malları ve sermaye malı açısından dışarı bağlı olan ülkelerde de, ithal girdi fiyatlarındaki artışlar, enflasyonun temel nedenlerindendir.

Maliyet enflasyonunun ortaya çıkışı, Şekil 2.29 yardımı ile açıklanabilir.

Şekil 2.29: Maliyet Enflasyonu ve Genişletici Politikalar

Şekil’de verimlilik artış trendini aşan ücret artışları göz önüne alınmıştır. Bilindiği gibi ücret artışları karşısında üreticiler, maliyet artışlarını mal ve hizmet fiyatlarına yansıtırlar. Maliyet artışları, aynı zamanda üretim daralmasına da yol açar. Şekil’de görüldüğü gibi, başlangıçta toplam talep eğrisi (AD_1) ve toplam arz eğrisi (AS_1) uzun dönem toplam arz eğrisi (LAS) üzerinde kesişmişlerdir. Bu noktada (A noktası), ekonomide doğal hasıla düzeyinde denge sağlanmıştır. Çünkü, uzun dönem toplam arz eğrisi, uzun dönem hasıla düzeyini, yani doğal hasıla seviyesini göstermektedir. Verimlilik artışından kaynaklanmayan ücret artışları nedeniyle firmaların maliyetlerinde meydana gelen artış, hasıla daralmasına, yani, AS_1 eğrisinin AS_2 konumuna, fiyat düzeyinin P_1 ’den P_2 ’ye, hasıla düzeyinin de Y_1 ’den Y_2 ’ye gerilemesine yol açmıştır. Böylelikle ekonomideki denge, A noktasından B noktasına kaymıştır. Yeni denge noktası uzun dönem arz eğrisinin sol tarafındadır. Bu durum şu anlama gelmektedir: Fiyatlar artarken (P_1 ’den P_2 ’ye) aynı zamanda üretim de daralabilir: Y_1 ’den Y_2 ’ye. *Fiyatlar genel seviyesindeki artışla birlikte, üretimin de daralması (yani, ekonomide durgunluk eğilimlerinin ortaya çıkması, literatürde, **stagflasyon** kavramı ile ifade edilir.*

Üretim daralması ve fiyat artışlarının eş anlı gözlendiği dönemlerde, istihdam daralması ve dolayısıyla işsizlik seviyesinin artması kaçınılmazdır. Bu ekonomik tablonun geçerli olması halinde, hükümetler durgun suya taş atmak için, yani toplam talep düzeyini artırarak üreticileri teşvik etmek amacıyla, genişletici para ya da maliye politikasını (para arzının artırılması ya da kamu harcamalarının artırılması) uygulatırlar. Dolayısıyla AD_1 eğrisi AD_2 konumuna gelir. Toplam talep düzeyini arttırmaya yönelik politikalar, hasıla ve işsizlik düzeyini yeniden Y_1 noktasına getirirken, aynı zamanda fiyatlar seviyesinin P_3 ’e çıkmasına yol açar. Denge noktasının B’den C’ye kaydığı son durumda, doğal hasıla düzeyine geri gelinmiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, fiyatlar genel seviyesi de, artık P_2 seviyesinde değil, P_3 seviyesindedir. Yani enflasyon artmıştır.

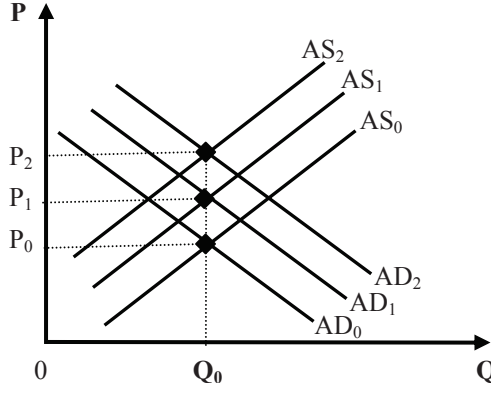
Enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin eş anlı olarak gözlendiği durumu ifade eden stagflasyon sorunu, kolay aşılabılır bir sorun değildir. Bu sorun ile mücadele ederken, hem fiyat artışını hızlandırmayacak hem de üretimi teşvik edecek politikaları, büyük bir titizlikle uygulamak gerekir.

Gerçekte, talep enflasyonu ile maliyet enflasyonunu eş anlı olarak gözlemek mümkündür. Diğer bir ifade ile, enflasyon olgusu, maliyet enflasyonu ve talep enflasyonu şeklinde ikili bir tasnife tutulsa da, pratikte kesin hatlarla ayırma gitmek oldukça zordur.

C. Talep Enflasyonu ile Maliyet Enflasyonunun Etkileşimi

İster talep ister maliyet kaynaklı gelişmelerden kaynaklansın, enflasyonist eğilimler ortaya çıkmaya başladığında, talep enflasyonu ile maliyet enflasyonunu kesin hatlarla birbirinden ayırmak çok kolay değildir.

Enflasyonist ortamlarda, sendikalar sürekli olarak ücret artış taleplerini gündeme getirirler. Bu taleplere olumlu yanıt veren firmalar, maliyet artışlarını bahane ederek ücret artışı ile birlikte fiyat artışına giderler. Ücretler ile fiyatlar arasındaki kovalamaca Şekil 2.30 yardımı ile açıklanabilir.

Şekil 2.30: Ücret-Fiyat Spirali

Şekil’de görüldüğü gibi, ücret artışları ile fiyat artışlarının birbirini takip etmesi (birbirini kovalaması), talep eğrisinin sürekli olarak sağ yukarı doğru, toplam arz eğrisinin ise, sürekli olarak sol yukarı doğru kaymasına yol açmaktadır. Ücretler ve fiyatlar birbirini kovalarken, üretim aynı düzeyinde sabit kalmıştır.

Ücret–fiyat kovalamacası, ücret–fiyat spirali ya da ücret–fiyat kısır döngüsü kavramı ile ifade edilir. Bu sorunun yaşandığı dönemlerde, üretimdeki durgunluğu bahane ederek sürekli olarak para arzını artıran hükümetler, enflasyonist sürece katkı yaparlar.

3. Enflasyon Maliyetleri

Enflasyon ekonomide ciddi iktisadi ve sosyal tahribatlar meydana getiren çok önemli bir sorundur. Enflasyonist koşulların geçerli olduğu ekonomilerde, bütün iktisadi birimler, farklı boyutlarda da olsa olumsuz yönde etkilenirler. Çünkü enflas-

yonist ortamlarda bütün iktisadi kararların gerek planlanması gerekse yürütümünde, enflasyon en temel değişken olarak ortaya çıkar. Enflasyonun ortaya çıkardığı birkaç örnek maliyet, aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir:

- **Enflasyonist ortamlarda fiyat mekanizması yol göstericilik işlevini kaybeder:** Piyasa ekonomisinde iktisadi birimlerin yatırım ve tüketim kararlarının planlanması ve yöneliminde fiyat mekanizması önemli bir göstergedir. Ancak enflasyonun yüksek ve istikrarsız bir trend sergilediği ortamlarda nispi fiyat hareketlerini doğru gözlemlemek olanaksız hale geleceğinden, fiyat mekanizmasının bu işlevi ortadan kalkar.

- **Enflasyon finansal sektörün temel işlevini aksatır:** Bankalar, finansal sektörün en temel birimleridir. Finansal sektör ile reel sektör (örneğin, beyaz eşya üreticileri, otomobil üreticileri gibi) arasındaki bağı sağlayan bu kuruluşlar, bireysel tasarrufları, kredi olanağı şeklinde sunarlar. Diğer bir ifade ile, bankalar tasarruf sahiplerinin kendilerine getirdiği paraları, üretim yapanlara belirli bir faiz karşılığında borç verirler. Bankaların bu işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi, reel faizlere bağlıdır. Reel faizlerin düşmesi halinde tasarruf sahipleri bankalara para yatırmayı cazip görmezler. Çünkü reel faiz oranlarının düşmesi, mudileri zarara uğratar. Dolayısıyla, reel faiz oranlarının ayarlanması çok büyük önem arz etmektedir. Bankalar reel faiz oranlarını ayarlarken, hem tasarruf sahiplerini hem de kredi alanları memnun etmelidir. Reel faizlerin artması tasarruf sahipleri açısından gelir artışı, yatırımcılar açısından ise maliyet artışı anlamına gelir, çünkü, yatırım yapılırken bankalardan faiz karşılığında borç para alınır. Eğer bankalardan alınan faiz oranları, özellikle reel anlamda yüksekse, yatırımcının faiz gideri artar. Bankalar faiz oranını belirlerken, hem tasarruf sahiplerini kaçırmamalı hem de yatırımları caydıracak düzeyde bir maliyet artışına yol açmamalıdır. Ancak önemle belirtmek gerekir ki, bankalar, kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli borç veren kuruluşlardır. Enflasyonist ortamlarda bu stratejiyi uygulayan bankalar ödünç verme faaliyetlerinde uygulayacakları faizleri belirlemede güçlük yaşarlar.

- **Yüksek ve istikrarsız enflasyon oranı enflasyon belirsizliğine yol açar:** Reel ve finansal yatırımlara ilişkin kararların belirlenmesinde beklenen enflasyonun yanı sıra enflasyona ilişkin belirsizlik de önemli bir değişkendir. Enflasyon belirsizliğinin en önemli sonucu, fon sahiplerinin ilave risk primi talebi nedeniyle uzun vadeli faiz oranlarının artması ve reel yatırım harcamalarının gerilemesidir.

Risk primi kavramını biraz daha açıklayalım: Normal koşullarda bankalar bireylerden topladıkları fonları yatırımcılara ödünç verirken, uygulayacakları faiz oranını, enflasyon oranı + kar payı şeklinde belirlerler. Örneğin, gelecek dönemde enflasyon oranı %10 düzeyinde tahmin edildiğinde, banka bu orana %3 kar payı (risk payı)

ilave ederek borç verir. Ancak enflasyonun istikrarsız bir trend izlediği ve dolayısıyla gelecek dönem enflasyonunun net olarak kestirilemediği dönemlerde risk primi çok daha yüksek bir oranda uygulanır. Ayrıca bu durumlarda (enflasyonun gelecekte hangi oranda seyredeceği net olarak tahmin edilemediği dönemlerde) yatırımcılara çok uzun vadeli borç para (kredi) verilmez. Dolayısıyla, uzun vadeli kredi bulamayan yatırımcılar, büyük ölçekli yatırım projelerini gerçekleştiremezler.

- Yüksek enflasyon iktisadi büyümeyi uzun dönemde negatif yönde etkiler:

İktisadi büyüme, reel GSYİH'nın bir yıldan öteki yıla sergilediği artıştır. Diğer bir ifade ile, iktisadi büyüme, reel GSYİH'da ortaya çıkan artış oranıdır. Görüldüğü gibi tanımda, reel GSYİH artışına dikkat çekilmektedir. Yüksek enflasyonun fiyat mekanizmasının yol göstericilik işlevini tahrip etmesi ve bankaların reel sektöre fon sağlama işlevini aksatması uzun vadeli yatırım harcamalarının azalmasına yol açar. Uzun vadeli yatırım harcamalarının azalması, doğal olarak reel GSYİH'nın küçülmesi, yani iktisadi büyümenin negatif yönde etkilenmesi anlamına gelir.

Enflasyon ile büyüme arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar enflasyonun iktisadi büyümeyi negatif yönde etkilediğini, destekleyici bulgular elde etmişlerdir. Örneğin, R.Levine ve D.Renelt, 1960-89 dönemini kapsayan çalışmalarında, 109 ülke arasında ortalama büyüme hızının üzerinde olan 56 ülkenin ortalama yıllık enflasyon oranının %12 olduğunu; buna karşın ortalama büyüme hızının altında kalan 53 ülkenin ortalama yıllık enflasyon oranının %31 düzeyinde seyrettiğini tespit etmişlerdir. S.Fischer ise, enflasyon oranındaki %10'luk bir artışın büyüme oranında yıllık %1.25'lik bir azalmaya neden olacağını ileri sürmektedir.

Enflasyonun büyüme üzerinde yol açtığı negatif etki, enflasyon belirsizliği ile de ilintilidir. Enflasyona ilişkin belirsizliğin arttığı dönemlerde de iktisadi büyüme performansı negatif yönde etkilenir. Çünkü, enflasyon belirsizliği de tıpkı, yüksek enflasyon gibi, uzun vadeli yatırım projelerinin uygulamaya konulmasını engeller.

- Yüksek enflasyon oranları tarafından tetiklenen enflasyon belirsizliği, sadece kredi piyasasında değil, aynı zamanda emek piyasasında da sözleşme sürelerinin kısalmasına ya da sık aralıklarla yeni sözleşmelerin bağitlanmasına yol açmaktadır: Sözleşme sürelerinin kısalması, hem güvensizliğin hem de kısa vadeciliğin yerleşiklik kazanmasına katkı yapar. Enflasyon belirsizliği nedeniyle artış gösteren yüksek ücret talepleri üretim miktarının daralmasına ve dolayısıyla işsizlik oranının yükselmesine neden olur. Öte yandan ücret sözleşmelerinin kısa vadeli olması, üreticilerin uzun vadeli maliyet hesaplaması yapmalarını güçleştirir.

- Yüksek enflasyon gelir dağılımındaki adaletsizliği artırır: Yüksek enflasyon, bazı kesimlerin lehine sonuçlar doğurmasına karşın, bir çok kesimin gelir düzeyinde erimeye yol açar. Yüksek enflasyon gelir dağılımını, özellikle sabit gelirliilerin aley-

hine bozar. Ücret geliri ile geçinen kesimler, enflasyon oranı arttıkça, satın alma güçlerindeki erime nedeniyle refah kaybına uğrarlar. Altı aylık ya da yıllık ücret ayarlamaları ile çalışan sabit gelirli kesim, dönem başındaki ücret artış oranları, dönem içerisinde enflasyon oranındaki artışın gerisinde kalmaya başladığında gelir kaybına uğramaya başlarlar. Örneğin, ücretlerine yıllık %30 zam yapılan sabit gelirliler, yılın yedinci ayında enflasyon oranı, %40'a ulaştığında gelir düzeyleri %10 oranında eriyecektir. Sabit gelirlilerin satın alma gücünün erimesi nedeniyle **enflasyon kendiliğinden işleyen haksız bir vergi**'ye benzetilmektedir. Yüksek enflasyon sonucu reel kayıpları artan sabit gelirlilerin moral motivasyonu azalacağından verimliliklerinde kayda değer düşüşler gözlenir. Öte yandan eğitim ve sağlık gibi gereksinimlerini yeterince karşılanamayan bu kesimlerin ülkenin beşeri sermaye gücüne yönelik pozitif katkıları da azalır.

Enflasyon, borç veren kesimler (tasarruf sahipleri) açısından da haksız bir vergi olarak değerlendirilebilir. Örneğin, bir bankaya yıllık %60 faiz ile para yatıran bir tasarruf sahibi, yıllık enflasyon oranı, %80 olduğunda, %20 gelir kaybına uğrayacaktır.

Enflasyon dönemlerinde kazançlı çıkan kesimler, mal ve hizmet üretimine gitmeden rant geliri elde eden kesimlerdir. Bu anlamda, üretim kesiminin enflasyondan kazançlı çıktığını söylemek pek mümkün değildir. Çünkü enflasyonist ortamlarda, üreticilerin kullandıkları girdilerin fiyatında artış ortaya çıkar. Maliyet artışı, kar oranlarını olumsuz yönde etkiler. Öte yandan, gerek girdi maliyetlerindeki artış ve gerekse genel enflasyon oranındaki artış nedeniyle, sık aralıklar ile firmaların fiyat artışına gitmeleri, talebi olumsuz yönde etkileyerek satış hacimlerini düşürür.

Rant geliri elde eden kesim, devlete enflasyonu aşan faiz oranı ile (pozitif reel faiz) borç para veren kesimlerdir. Enflasyonist ortamlarda, reel üretime gitmeden, devletin piyasaya sunduğu borçlanma senetlerini satın alarak, yani, devlete borç vererek ellerindeki fonları değerlendirmeye çalışan kesimler, reel faiz geliri elde ederler. Devlet, belirli bir vadenin sonunda faiz ödeme yükümlülüğünü üstlenerek borçlanır. Borç stokunun artması ve kısa vadeli borçlanma politikası (piyasaya sunulan devlet borçlanma senetlerinin vadesinin çok kısa olması) nedeniyle, borçların geri ödeme vadesinin çok kısa sürede gelmesi, borçlanma senetlerine uygulanacak reel faiz oranının artmasına ve dolayısıyla rantçı kesimin daha yüksek gelir elde etmesine yol açmaktadır. Daha da önemlisi, devlete borç para vererek yüksek faiz geliri etme yönteminin, üretim kesimi açısından da cazip hale gelmesi, reel üretim hacminin daralmasına, rant ekonomisi ortamının oluşmasına, yani, kolay yoldan para kazanma hastalığının yerleşiklik kazanmasına yol açar.

- **Yüksek enflasyon vergi bozulmalarına yol açar:** Vergi oranının nominal gelir artışına bağlı olarak artması durumunda, bireylerin reel gelirleri, yani, gerçek satın alma güçleri artmadığı halde vergi yükleri artar. Şöyle ki, devlet vergi mükelleflerinden vergi tahsil ederken, gelir dilimleri belirler. Örneğin, 1000 – 1500 YTL arası gelir elde edenler için vergi oranı %10 olarak belirlenirken, daha yüksek aralıklarda gelir elde edenler için daha yüksek oranlar belirlenebilir. Enflasyon arttığında, bireylerin reel geliri artmadığı halde, nominal gelirleri enflasyon oranındaki artış kadar yükselir. Bireylerin nominal geliri arttığında, daha yüksek gelir dilimine gireceklerinden daha yüksek vergi oranlarına muhatap olacaklardır. Enflasyon artışı nedeniyle, bireylerin gelirinde meydana gelen parasal artış, yeni gelir dilimindeki vergi oranları ile vergilendirilir. Örneğin, bir ülkede, 1500–2000 YTL aralığında gelir elde edenlerden %10 vergi alındığını varsayalım. Bu durumda 2000 YTL gelir elde eden kişi, $2000 \times 0,10 = 200$ YTL vergi ödeyecektir. Enflasyon oranı %30 arttığında, 2000 YTL gelir elde eden bir kişinin nominal geliri (reel gelir değil!), 2600 YTL'ye yükselecek ve bireyin gelirinde ortaya çıkan artış miktarı, yani, $2600 \text{ YTL} - 2000 \text{ YTL} = 600 \text{ YTL}$ bir üst gelir dilimi için uygulanan vergi oranlarına göre vergilendirilecektir. Bir üst gelir dilimi için uygulanan vergi oranının % 20 olduğunu varsaydığımızda, 600 YTL için 120 YTL vergi ödenecektir. Görüldüğü gibi, bireyin geliri gerçek (reel) anlamda artmadığı halde, sadece enflasyondaki artış nedeniyle meydana gelen parasal bir artış ilave bir vergi (120 YTL) yükü doğurmuştur. Bireylerin geliri reel anlamda artmadığı halde, nominal gelir artışı nedeniyle ilave vergi yüküne maruz kalmaları **vergi bozulmaları (tax distortion)** kavramı ile ifade edilir.

- **Yüksek enflasyon para ikamesi sorununu doğurur:** Enflasyon, ulusal paranın satın alma gücünün azalmasına yol açar. Ulusal paranın satın alma gücünün azalması, bireylerin alternatif yabancı paralara yönelmelerine neden olur. Ulusal para biriminin değerinin (satın alma gücünün) azalması, elinde nakit bulunanların zarar etmesi anlamına gelir. Örneğin, elinde 1000 YTL parası olan biri, buzdolabının fiyatı 500 YTL iken 2 buzdolabı alacak güce sahiptir. Ancak iki ay sonra, fiyatlar %10 arttığında buzdolabı fiyatı 550 YTL olacaktır. Son durumda 1000 YTL ile iki buzdolabı alma olanağı ortadan kalkmıştır. Bireyler paranın değerinde meydana gelen erimeden korunmak amacıyla, günlük işlemleri için elde tuttıkları yerli paranın çoğunu ve bankalardaki tasarruflarını, dövize çevirmeyi tercih ederler. Öte yandan, enflasyon nedeniyle ulusal paranın sürekli değer kaybetmesi sonucu, ücret, kira ve fiyat gibi değişkenler de döviz cinsinden ifade edilir. Yani, ücretler döviz olarak ödenir. Kira sözleşmeleri döviz ile ifade edilir. Hatta mal ve hizmetlerin alış veriş de döviz ile gerçekleştirilebilir. Bu eğilim, ulusal paranın işlevlerinin tahrip olması, diğer bir ifade ile, ulusal paranın sahip olduğu işlevlerin yabancı paralara devredilmesi anlamına gelir.

Bir ekonomide ulusal paranın sahip olduğu üç temel işlev, mübadele işlevi, hesap birimi işlevi ve değer biriktirme işlevidir.

Mübadele işlevi, ulusal paranın alışverişlerde kullanılmasıdır. Günlük alışverişlerde, örneğin, ayakkabı üreticisi ürününü satıp pantolon satın almak istendiğinde, para kullanır. Değer ölçüsü işlevi olarak da bilinen hesap birimi işlevi, bütün mal ve hizmetlerin değerinin para cinsinden ifade edilmesi anlamına gelir. Örneğin, 1 kilo elma 1 YTL'dir, bir saatlik özel ders ücreti 30 YTL'dir şeklindeki ifadeler, paranın değer ölçüsü olduğunu göstermektedir. Servet saklama işlevi olarak da ifade edilen değer biriktirme (saklama) işlevi ise, bireylerin emeklerinin karşılığında elde edecekleri satın alma gücünün, yani, mal ve hizmet satışı sonucu elde edecekleri satın alma gücünün para ile muhafaza edilmesidir. Örneğin, karpuz üreticisi, ürünlerini satması halinde bir satın alma gücü elde edecektir. Satış işlemi sonucu elde edilecek satın alma gücünün muhafazası için en iyi araç paradır. Paraya çevrilen satın alma gücünün bir bölümü harcanacak, geriye kalan kısım ise tasarruf edilecektir.

Fiyat artışlarının sürekli ve/veya belirsiz olması, ulusal paranın itibarını azaltır. Ulusal paranın itibarının azalması sonucu, paranın yerine getirmesi gereken bütün işlevler, yabancı paralara devredilmeye başlanır. Mal ve hizmetlerin fiyatlandırılmasında, tasarrufların saklanması ve ücret ile kira sözleşmelerinde ulusal para yerine yabancı paralar tercih edilir. Teknik bir ifade ile, *enflasyonist dönemlerde ulusal paranın yerine getirmesi gereken işlevleri, güçlü bir yabancı paranın üstlenmeye başlaması, para ikamesi* kavramı ile ifade edilir. En çok tercih edilen yabancı para, ABD Doları olduğu için, para ikamesi yerine, zaman zaman **dolarizasyon süreci** ya da kısaca, **dolarizasyon** kavramı da kullanılır.

-Yüksek enflasyon koşullarında faiz oranlarının yüksek düzeylerde seyretmesi nedeniyle bireyler, servetlerinin neredeyse tamamını banka hesabı gibi faiz kazancı sağlayan aktiflere yatırarak, ellerinde çok küçük miktarda nakit bulundururlar: Dolayısıyla nakit gereksiniminin karşılanması için hesaplarından bir defada para çekmek yerine, sık aralıklarla bankalara giderler. Bankalara sık aralıklarla gitme, bireylerin ayakkabı köselelerinin yıpranmasına neden olur. Bu durum, literatürde, yüksek enflasyonun **ayakkabı kösesi maliyetleri** şeklinde adlandırılır. Burada ayakkabı kösesi örneği, bankalara sık aralıklarla gitme nedeniyle sarf edilen zaman ve eforu simgelemek için kullanılmıştır.

-Enflasyon problemi yaşayan ülkelerde hükümetler zaman zaman enflasyonla mücadele politikaları uyguladılar: Bu politikaların başarı şansı, önemli ölçüde ülkenin yüksek ve istikrarsız enflasyon geçmişine sahip olmamasına bağlıdır. Yüksek ve istikrarsız enflasyon problemi deneyimine sahip ülkelerde, iktisadi birimlerin politika yapıcılara ve enflasyonla mücadele politikalarına güveni azdır. Yeterli ölçüde

güvenirlige (credibilty) ve saygınlığa (reputation) sahip olmayan politika yapıcılarının hazırladığı programların başarı şansının olmadığını, birçok ülke deneyimi açıkça göstermiştir.

Enflasyondan kaynaklanan bütün bu olumsuzluklar, fiyat artışlarının yol açacağı tehlikeleri ortaya koymaktadır. Ancak, bu noktadan hareketle, “enflasyon ya da fiyat artışları sıfır olmalıdır”. Sonucuna ulaşmak doğru değildir.

Sıfır Enflasyon Neden Doğru Değildir?

Bilindiği gibi ekonominin arz cephesini, yani üretici birimleri teşvik eden en önemli müşevviklerden biri, fiyat artışlarıdır. Fiyat artışları, üreticilerin kar beklentilerini olumlu yönde etkileyerek üretimi teşvik eder. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, üretimi uyarıcı fiyat artışları ılımlı fiyat artışlarıdır. İlimlı fiyat artışlarının göstergesi olarak bütün ülkeler için standart bir oran belirlemek doğru değildir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ayrı ayrı genel bir oran önerilebilir. Buna göre, gelişmiş ülkeler için yıllık %1-3 aralığında; gelişmekte olan ülkeler için ise, %3-6 aralığında seyreden fiyat artışları makul karşılanabilir. Fiyatların hiç artmaması, yani, “sıfır enflasyon ya da sıfır fiyat artışı” üretim şevkini negatif yönde etkileyerek ekonomiyi durgunluk sürecine sokabilir.

4. Enflasyon ile Mücadele Politikaları

Enflasyon ile mücadelede aşağıdaki politikalar kullanılır;

- Talep yanlı politikalar
- Arz yanlı politikalar
- Ücret ve Fiyat Kontrolleri

A. Talep Yanlı Politikalar

Talep yanlı politikalar, toplam talebi yani, toplam harcama seviyesini etkilemek amacıyla kullanılan politikalardır. Toplam talep düzeyini kontrol etmek amacıyla kullanılan başlıca politikalar şunlardır;

- ***Maliye politikası***

- ***Para politikası***

Maliye Politikası: Daha öncede tanımlandığı gibi maliye politikası, kamu harcamaları ile vergilerin değiştirilmesine dayanan politikalardır. Diğer bir ifade ile, *hükümetin, kamu harcamaları ve kamu gelirlerinde hacim ve bileşim açısından yapmış olduğu düzenlemeler, maliye politikası* kavramı ile ifade edilir. Maliye politikası neden uygulanır? Hükümet, fiyat istikrarının sağlanması, iktisadi büyüme performansının artırılması ve tam istihdama ulaşılması gibi amaçlar ile maliye politikası uygulamala-

rına başvurur. Maliye politikası için belirlenen amaçlara bağlı olarak, *genişletici maliye politikası* ve *daraltıcı (sıkı) maliye politikası* olmak üzere iki tür maliye politikası uygulamasından söz edilebilir: Genişletici maliye politikası, kamu harcamalarının artırılması ve/veya vergi oranlarının azaltılmasıdır. Genişletici maliye politikası, ekonomik durgunluk dönemlerinde, piyasayı hareketlendirmek amacıyla başvurulmuş bir uygulamadır. Devlet iktisadi durgunluk dönemlerinde, reel harcamaları (mal ve hizmet alımı) arttırmak ve vergi oranlarını düşürmek suretiyle, ekonominin harcama düzeyini, yani toplam talebi arttırmaya çalışır. Enflasyonist dönemlerde, daraltıcı (sıkı) maliye politikasına başvurulur.

Daraltıcı (Sıkı) Maliye Politikası (Denk Bütçe Politikası)

Daraltıcı (sıkı) maliye politikası, kamu harcamalarının daraltılması ve/veya vergi oranlarının artırılmasıdır. Enflasyon dönemlerinde, temel problem toplam talep düzeyinin görece yüksekliğidir. Bu dönemlerde uygulanan daraltıcı maliye politikasının amacı, toplam mal ve hizmet miktarını aşan toplam harcama düzeyini baskılamaktır.

Enflasyonist ortamlarda maliye politikası, toplam talep düzeyini etkilemek amacıyla şu şekilde uygulanır.

-Kamu harcamaları kısılr. Kamu harcamalarının kısılması toplam talebin daralması anlamına gelir. Çünkü kamu harcamaları toplam talebin (toplam harcamaların) temel bileşenlerinden biridir.

-Vergiler artırılır. Enflasyonist ortamlarda vergi oranları artırıldığında kullanılabilir gelir seviyesi ve dolayısıyla tüketim harcamaları azalacaktır. Tıpkı kamu harcamaları gibi, tüketim harcamaları da toplam talebin bileşenlerinden biridir. Tüketim harcamalarının azalması, toplam harcama seviyesinin azalması anlamına gelir.

Kamu harcamalarının daraltılması ve vergi oranlarının yükseltilmesi, doğal olarak bütçe açıklarının azalmasına yol açar. Enflasyonist dönemlerde, bütçe açığı yerine, denk bütçe hatta bütçe fazlası politikası benimsenir.

Neden bütçe açığı tercih edilmez? Çünkü bütçe açığı, bütçe giderlerinin bütçe gelirlerinden daha fazla olması anlamına gelir. Giderin gelirden fazla olması, devletin gelirinden daha fazla harcaması demektir. Devlet fazla harcamalarını finanse etmek (harcamaları için fon kaynağı bulmak) için üç yola başvurabilir:

- **Vergi gelirlerini arttırma**
- **Borçlanma**
- **Para basma**

Vergi oranlarının artırılarak vergi gelirlerinin artırılmaya çalışılması, özel sektörün yatırımlara aktaracağı kaynakları azaltarak, üretimin düşmesine yol açar. Devle-

tin piyasadan borçlanması halinde, en çok başvurabileceği yer bankalardır. Bankaların asli görevi, tasarruf sahiplerinin parasını, yatırımcılara belirli bir faiz karşılığında borç (kredi) vererek, reel (üretim) sektöre katkı sağlamaktır. Özel sektör yatırımcıları ile birlikte, devletin de bankalardan borç para istemesi, bankaların borç verme faizlerinin artmasına yol açar. Neden? Çünkü, bir mala olan talep artarsa o malın fiyatı da artar. Faiz paranın fiyatıdır. Banka kaynaklarına olan talebin artması, banka borç verme faizini artırır. Faizlerin artması, ekonomi açısından felaket sinyalidir. Artan faizleri gören özel sektör kuruluşları, borçlanma maliyetleri karşısında yatırımlarını kısma yoluna giderler. Devletin ödünç verilebilir fonlar piyasasından (özellikle bankalardan) özel sektöre rakip olarak borç para talep etmesi nedeniyle faiz oranlarının artması ve dolayısıyla yatırım harcamalarının azalması **dışlama etkisi (crowding out effect)** kavramı ile ifade edilir. Borçlanma ya da vergi yoluyla kamu gelirlerinin artırılmaya çalışılması, üretimin daralmasına ve dolayısıyla toplam arz ile toplam talep arasındaki makasın toplam arz (üretim) aleyhine daha da genişlemesine yol açar.

Devletin artan harcamalarını finanse etmek amacıyla başvurabileceği başka alternatif bir yol, para basmaktır. Bütçe açıklarının kapatılması için merkez bankasının para basması, ateşe benzin dökmeye benzer. Çünkü, enflasyonist bir ortamda para basmak, yani parasal genişlemeye gitmek, az mal peşinde koşan para miktarının biraz daha artmasına yol açar.

Enflasyon ile mücadele konusunda maliye politikası uygulamalarına ilişkin açıklamaları bitirmeden önce, maliye politikasının etkililiğini sınırlayan iki önemli nedenin olduğunu vurgulayalım.

Maliye politikasının etkililiğini sınırlayan nedenler

Maliye politikasının etkililiği, vergi ve kamu harcamaları politikasının iktisadi sorunlar ile mücadelede sahip oldukları güçtür. Maliye politikasının gücünü sınırlayan iki önemli neden vardır.

- Kamu harcamaları ve vergilere ilişkin değişiklikler, çoğu kez yasalar ile gerçekleştirilir. Yasaların hazırlanması ve onaylanması zaman alacağından dolayı, maliye politikası ile istenilen etkilerin (kamu harcamaları ve vergiler yolu ile toplam talebin daraltılması) ortaya çıkmasında gecikmeler olabilir.

- Maliye politikasının ekonomiyi etkilemesi (toplam talebin azalması) iktisadi birimlerin kararlarına ve baskı gruplarının tepkisine bağlıdır. Şöyle ki, vergi oranları artırıldığı halde harcama düzeyinde hemen ya da istenilen düzeyde bir azalma ortaya çıkmayabilir. Öte yandan başta sendikalar olmak üzere birçok baskı gurubu, kamu harcamalarının kısılmasına, bireylerin refah düzeyinin azalacağı kaygısı ile tepki gösterirler. Ayrıca kamu harcamalarını kısılması ve vergi oranlarının artırılması, seçmenler tarafından pek hoş karşılanmaz.

Para Politikası: Para politikası, para ve kredi hacminin değiştirilmesidir. *Genişletici (gevşek) para politikası* ve *daraltıcı (sıkı) para politikası* şeklinde iki tür para politikası uygulaması vardır.

Genişletici (gevşek) para politikası

Piyasadaki para miktarının artırılmasıdır. Para arzının artması, piyasadaki para miktarının artmasına, buna karşın paranın fiyatı olan faiz oranının düşmesine yol açar. Faiz oranının düşmesi, yatırım ve tüketim harcamalarının artması sonucunu doğurur. Toplam talep düzeyinin artması anlamına gelen bu sonuç, enflasyonist baskıları iyice körükler. Dolayısıyla, enflasyon dönemlerinde genişletici para politikası uygulanmaz. Enflasyon ile mücadelede tercih edilen para politikası daraltıcı (sıkı) para politikasıdır.

Daraltıcı (sıkı) para politikası

Daraltıcı para politikası, para miktarının azaltılması ve faiz oranının yükseltilmesi suretiyle ekonominin likidite hacminin kısılmasıdır. Daraltıcı para politikasına başvurulduğunda, öncelikle, piyasadaki para miktarının kısılması yoluna gidilir. Daraltıcı para politikası ile enflasyonist dönemlerde piyasadaki para miktarının kısılmasının gerekçesi, harcama amacıyla kullanılabilecek para miktarının azaltmaktır. Öte yandan para miktarı kısılınca (para arzı kısılınca) faiz oranları da artacaktır. Çünkü faiz, paranın fiyatıdır. Faiz oranının artması, borçlanarak harcama yapmayı cazip olmaktan çıkarır. Şöyle ki, yüksek faiz oranları borçlanma (kredi) maliyetlerinin artması anlamına gelir. Faiz oranlarının artması halinde, bireyler gelirlerinden tüketime ayırdıkları payı kısıp, tasarrufa ayırdıkları miktarı arttırmayı tercih ederler. Çünkü faiz oranlarının artması, tasarrufların bankaya yatırılarak daha fazla para kazanma imkanı sağlar.

Enflasyon ile mücadelede, para arzındaki artışın tamamen durdurulmasına, *Cold Turkey* yaklaşımı veya diğer bir ifade ile *şok politika (şok strateji)* denir. Bu yaklaşıma göre, para arzı artışı durdurulduğunda, talep artışı da duracaktır. Para arzının yavaşca kısılması ise, *tedrici politika (aşamalı strateji)* kavramı ile ifade edilir. Enflasyonu süratle aşağı düşürmek için şok politikaya başvurulduğunda toplam talep düzeyi çok kısa süre içerisinde keskin bir şekilde kısılr. Bu amaçla parasal genişleme oranı (para arzı artış oranı) ani ve sert bir şekilde daraltılır. Şok politikanın en büyük sakıncası, talep düzeyindeki keskin düşüş nedeniyle, toplam arzın, yani, hasılanın büyük oranda daralmasıdır. Tedrici politika, enflasyon, belirli bir dönemde aşamalı olarak indirilmek istenildiğinde uygulanır. Bu politika uygulandığında, hasılda büyük ve keskin düşüş eğilimleri ortaya çıkmaz. Öyleyse neden şok politikalara başvurulur? Çünkü, enflasyonu şok bir şekilde aşağı düşürme politikası, tedrici politikanın aksine, politika yapımcıların “kararlılığını” gösterir. Şok politikanın başarısı, bu politika-

yı uygulayan hükümetin güvenilirliğine (kamuoyunda hükümet “dediğini yapar” inancı varsa) bağlıdır. Eğer iktisadi birimler, hükümetin samimi olduğuna inanırlarsa, enflasyon ile mücadele politikasının başarılı olma şansı yüksek olacaktır. Bir politika uygulamasına güven tam ise, iktisadi birimler ücret ve fiyat kararlarını enflasyonun düşeceği beklentisi ile ayarlarlar. Ücret ve fiyatların bu şekilde ayarlanması, enflasyon ataletinin kırılmasına; yani, enflasyonun kalıcı bir problem olmaktan çıkmasına yol açar. Kısacası, enflasyon ile mücadele programının başarısı, enflasyon beklentisinin; yani, enflasyonun devam edeceği inancının yıkılmasına bağlıdır.

B. Arz Yanlı Politikalar

Bilindiği gibi enflasyon, sadece talep itişli olmayıp; maliyet itişli de olabilir. Maliyet itişli enflasyon ile mücadelede, arz yanlı politikalar devreye sokulur. Arz yanlı politikaların temel amacı maliyet artışını önlemeye çalışmaktır.

Enflasyonla mücadele de başvurulanan arz yanlı politika uygulamaları aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Vergi teşvikleri yoluyla üretim maliyetlerinin azalmasını sağlamak: Vergi teşvikleri sayesinde maliyetlerin düşmesi, mal ve hizmet fiyatlarının da düşmesine yol açar.

- Ücret artışlarının verimlilik artışı esasına dayandırılmasını sağlamak: Sendikalar, ücret artış taleplerini verimlilik artışı esasına dayandırmazlar. Üretime yaptıkları katkı ile karşılaştırıldığında, görece olarak yüksek düzeyde seyreden ücret ödemeleri, maliyet artışına yol açan önemli bir faktördür.

- Yatırım muafiyeti (yatırım maliyetinin vergi öncesi kardan indirilmesi) yoluyla firmanın verimlilik seviyesini arttıracak araştırma-geliştirme faaliyetlerinin yanı sıra, yeni yatırımlar için fon kaynağı sağlamak.

- Tekelci firmaların gücünü kırarak düzenlemelere giderek rekabeti arttırmak. Bu düzenlemeler sayesinde tekelleşen firmaların yüksek fiyat uygulaması önlenileceği gibi rekabet sayesinde üretim artacak ve fiyatlar düşecektir. Tekelci firmaların yüksek düzeyde kar sağlamak amacıyla uyguladıkları fiyat stratejisi, *kar enflasyonu* kavramı ile ifade edilir. Piyasada etkin bir rekabet ortamının oluşturulması, firmaları kaliteli mal ve hizmet üretme yönünde teşvik ederek, ülkenin ulusal rekabet gücünü pozitif yönde etkiler.

C. Gelirler Politikası (Ücret ve Fiyat Kontrolleri)

Enflasyon ile mücadele ederken, ücret-fiyat kısır döngüsünün kırılması gerekmektedir. Ücret-fiyat arasındaki kovalamacanın kırılması için, ücret ve fiyat kontrolleri yöntemi, hal çaresi olarak düşünülebilir. Enflasyon ile mücadeleye karar

veren bir hükümet, ücret ve fiyatlara ilişkin bir hedef belirlediğini kamuoyuna duyurabilir. Bu yöntemin seçilmesi halinde, öncelikle, kamu fiyatları ve kamu ücretleri hedeflenen düzeyde denetim altına alınır. Diğer bir ifade ile, kamu tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatı ile kamu çalışanlarının ücretleri belirli bir dönem sabit tutulur. Özel sektör kuruluşları ile sendikalara bu davranış eğilimine uymaları talep edilir. Özel sektör kuruluşlarının ve sendikaların enflasyon ile mücadeleye karar veren hükümete inanması halinde ortaya çıkan uzlaşma ortamı, enflasyonist baskıların kırılması sürecine katkı sağlar.

Ücret ve fiyat kontrolleri, riskli bir yöntemdir. Neden?

-Ücret ve fiyatların kontrol edilmesi, piyasa mekanizmasına müdahale anlamına gelir. Bu politika piyasa işleyişini aksatabilir.

-Kontroller gevşetildiğinde ya da tamamen ortadan kaldırıldığında, fiyatların hızla yükselmesi söz konusu olabilir.

-Ücret ve fiyat kontrolü yöntemini ekonominin tamamına teşmil etmek (yaymak) çok zordur. Çünkü, bütün üretim birimlerini tek tek denetlemek mümkün değildir.

Ücret ve fiyat kontrollerine dayalı enflasyon ile mücadele politikalarının başarısızlıkla sonuçlandığını gösteren ülke örneklerinin çoğalması, bu yöntemi gözden düşürmüştür.

Enflasyon ile mücadele politikalarına ilişkin açıklamaları bitirmeden önce, son olarak, anti-enflasyon politikalarının önemli bir maliyetine dikkat çekmek gerekir. Şöyle ki, enflasyon ile mücadele ederken temel strateji toplam talebin baskılanmasıdır. Piyasadaki para miktarının daraltılması yada maliye politikası uygulamalarıyla, kamu harcamalarının kısılp, vergi oranlarının yükseltilmesi toplam talep düzeyini baskılama amacına yöneliktir. Enflasyonla mücadele ederken daraltıcı politikalar uygulamanın temel nedeni ekonomideki harcama düzeyini kısımdır. Ancak toplam talebin daraltılması toplam arz üzerinde negatif etkiye yol açar. Toplam arzın yani üretimin azalması istihdamın daralması yani işsizliğin artmasına yol açar. Kısaca ifade etmek gerekirse, enflasyonla mücadele etmek amacıyla daraltıcı politikalar uygulandığında hasıla düzeyinde gerileme ortaya çıkar. Dolayısıyla enflasyonla mücadele özveri gerektirir. Diğer bir deyişle, enflasyonla mücadele bütün toplumsal kesimlerin özverisini gerektirir. Literatürde bir ekonomide enflasyonu %1 oranında azaltabilmek için doğal hasıla oranının yüzde kaçından özveride bulunmak gerektiğini gösteren rasyo, **özveri rasyosu** kavramıyla ifade edilir.

Enflasyonla mücadelede hasılanın doğal düzeyinden çok büyük miktarda saptanması için uygulanan enflasyonla mücadele politikalarına bütün iktisadi birimlerin inanması ve güvenmesi gerekir. Yani teknik bir ifadeyle, enflasyonla mücadele

politikasının *kredibilitesi* yüksek olmalıdır. Diğer bir değişle enflasyonla mücadele politikası güvenilir olmalıdır. Enflasyonla mücadele politikasının güvenilirliği, politika uygulayıcılarının güvenilirliğine bağlıdır. Enflasyonla mücadele programının kamuoyuna açıklanan şekliyle uygulanacağına ve başarılı sonuçlar elde edileceğine bütün iktisadi birimler inanırlarsa, özveri oranı düşük olur. Neden? Çünkü enflasyonla mücadele programına inanıldığı takdirde enflasyonist beklentiler kırılacak yada diğer bir ifadeyle program hedefiyle tutarlı olacaktır. Örneğin güvenilir politika yapılar para arzını daraltarak %5'ten %3'e indireceklerini duyurduğunda, iktisadi birimler kararlarını yeni duruma, yani enflasyonun %3 olacağına inanarak verirler. Buna göre, ücret ve fiyat ayarlamaları enflasyonun %3 olacağı beklentisine göre verilir. İktisadi birimler, politika uygulayıcılarına inanmadıklarında ise, ücret ve fiyat ayarlamaları enflasyonun düşmeyeceği hesap edilerek gerçekleştirilir.

TEMEL KAVRAMLAR

Tüketici Fiyatları Endeksi	Ücret-Fiyat Spirali
Toptan Eşya Fiyatları Endeksi	Risk Primi
GSYİH Zımnı Deflatörü	Ayakkabı Kösesi Maliyeti
Üretici Fiyatları Endeksi	Talep Enflasyonu
Maliyet Enflasyonu	

ÇALIŞMA SORULARI

1. 2006 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarında silgi, kurşunkalem, kahve ve süt fiyatlarında ortaya çıkan artış enflasyon olarak değerlendirilebilir mi?
2. Petrol fiyatlarında meydana gelen artış maliyet enflasyonunu artırır mı? Neden?
3. Enflasyonla mücadelede ücret-fiyat kontrolleri doğru bir tercih midir?
4. “Sıfır enflasyon” önerisini, gelişmekte olan ülkeler açısından tartışınız.